

KOCH JÓZSEF

1931–2005

Koch József halálhíre villámcsapásként érte a magyar kozmikus sugárzási kutatócsoport tagjait és mindazokat a fizikusokat, akik ismerték, szerették és tisztelték őt.

Jóska 1931-ben született Budapesten. Gimnáziumi tanulmányait az újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban, egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem fizika szakán végezte, ahol 1953-ban diplomázott. Kutatómunkáját az MTA Központi Fizikai Kutató Intézetében kezdte, és ott is fejezte be. Először a KFKI Kozmikus Sugárzási Laboratóriumában dolgozott, ahol *Jánossy Lajos* professzor vezetése alatt főleg metodikai és műszerépítési munkát végzett. Később az Elektronikus Kutató Csoportnál, majd az Elektronikus Főosztályon végzett hasonló jellegű kutatásokat, azután ismét a Kozmikus Sugárzási Osztályon és a Nagyenergiájú Fizikai Főosztályon. A KFKI-n belül később alakult Részezske- és Magfizikai Kutató Intézet volt Jóska utolsó munkahelye. Jelentős nemzetközi elismerést nyert, széles körű kutatásai a GM-csövek és az ezekhez csatlakozó elektronika vizsgálatán túlmenően főleg a nagyenergiájú fizikai és magfizikai mérések automatizálására, valamint számítógépes vezérlésére irányultak.

Jóska 1958-ban egy hónapot töltött a Brüsszeli Világkiállításon, és 1960 óta gyakran járt kiküldetésen a Szovjetunióban, Bulgáriában, az NDK-ban, az NSZK-ban, Cseh-

szlovákiában, Lengyelországban, Ausztriában, Svájcban, Angliában, Belgiumban és Olaszországban. 18 tudományos cikket publikált magyar és külföldi folyóiratokban, és számos előadást tartott nemzetközi konferenciákon. A KFKI-ban a VEGA program keretében végzett kutatómunkájáért igazgatói kitüntetést kapott, feltalálói munkásságáért a „Kiváló Feltaláló” bronz fokozatát nyerte el az Országos Találmányi Hivataltól. A nyomkamra adatainak feldolgozására szolgáló RIMA mérőrendszer kifejlesztéséért a KFKI Jánossy-díját, az autonóm CAMAC vezérlő család kifejlesztéséért pedig a KFKI Intézeti Díj 1. fokozatát kapta meg.

Koch Jóska sikeres kutatómunkája mellett hivatásos barlangkutató is volt, részt vett számos barlang felfedezésében és feltárásában. Ezek közül híres lett a Jósfafő melletti nagy cseppkőbarlang, amelynek egyik termében ma tüdőbeteg és asztmás gyerekeket kúrálnak.

Koch Jóska 73 éves korában, 2005. január 27-én távozott az élők sorából. Ő nemcsak kiváló tudományos kutató és feltaláló, de jó barát és mindig segítségre kész munkatárs is volt, aki minden kollégájának szeretetét és megbecsülését érdemelte ki. Mindezek öszinte, mély szeretettel emlékeznek meg ennek a kiváló egyéniségnek életéről és sikeres munkájáról, és részvétüket fejezik ki a gyászoló Koch családnak.

Fenyves Ervin

JÁNOSSY LAJOS, A FIZIKUS

Jánossy Lajos számomra elsősorban mindig fizikus volt – nem kísérleti és nem elméleti fizikus, hanem egyszerűen fizikus. Diákkoromból emlékszem arra a tréfás meghatározásra, hogy kísérleti, illetve elméleti fizikus az, aki meg tudja mérni, illetve ki tudja számolni, de egyikük sem tudja, mit. Fizikus ezzel szemben az, aki nem biztos, hogy profi módon meg tudja mérni vagy ki tudja számolni, de tudja, mit.

Jánossy professzor bizonyos értelemben élete végéig amatőr maradt. Mindig, de legalábbis végleges hazatérése

után nagyrészt olyan problémákat keresett magának, amelyeket alapvetőnek tartott, de amelyek irodalmában és az adott időpontban általánosan elfogadott értelmezésében nem volt egészen otthon. Mindig tanult (saját megfontolásokból, szemináriumi diszkussziókból, személyes beszélgetésekből és levélbeli eszmecserekből, és csak kisebbrészt könyvekből és folyóiratokból), és mindig új utakat keresett. Kutatásait mindig az érdeklődés és nem a piac motiválta. Ha egy problémát sikerült megoldania, vagy megítélése szerint az elvesztette alapvető fontosság-

Király Péter
MTA KFKI RMKI

gát, akkor többet nem vagy csak alig foglalkozott vele. Így a kozmikus sugárzás másodlagos komponensének kölcsönhatásaival, amely területen Angliában és Írországban rendkívül fontos eredményeket ért el, és aminek nemzetközi hírnevét köszönhetette, hazatérése után megítélésem szerint inkább csak mellékesen és részben pedagógiai céllal foglalkozott. Ez a terület alkalmas volt a részecskefizika mérés technikájának hazai kifejlesztésére és a fiatal munkatársak kutatási módszerekbe való bevezetésére, de régi, alapvető jelentőségét már nagyrészt elvesztette, hiszen a müon és az erős kölcsönhatást közvetítő, Yukawa által megjósolt pi-mezon külön-külön létezése tisztázódott, és a kölcsönhatások vizsgálatában egyre inkább a gyorsítók váltak dominánssá. Amikor az ötvenes években ez a fordulat bekövetkezett, a KFKI-ban már jól képzett munkatársak álltak készen mind a kölcsönhatások gyorsító vizsgálatának folytatására, mind a kozmikus sugárzás más jellemzőinek, például az elsődleges komponens anizotropiájának vizsgálatára. Jánossyt ekkor már inkább az elektromágneses sugárzás és a foton témaköre, a kvantumfizika és a relativitáselmélet alapvető kérdései, valamint a mérésiértékelés általános problémaköre foglalkoztatta.

En első alkalommal már a hatvanas évek elején, az egyetemen tartott valószínűség-számítási előadásai során kerültem vele kapcsolatba. Szokatlanok és számomra igen gondolatébresztőek, de sokak számára nehezen követhetőek voltak előadásai. Utólag megítélve benyomásaim nagyon hasonlítottak ahhoz, amit maga Jánossy ír le *Schrödingerrel* kapcsolatban, akinek előadásait a 30-as évek elején Berlinben hallgatta: „Első személyes benyomásom mindig élénken emlékezetemben marad. Beléptem a berlini egyetem egyik nagy előadótermébe, hogy meghallgassam előadását. Ekkoriban Berlinben a professzorok, sőt a tanársegédek is igen gondosan öltözöttek. Belépett egy kis, vidékiesen öltözött emberke, és elkezdte előadását hevesen gesztikulálva, erős bécsi kiejtéssel. Bevallom, első reakcióm a nevetési inger volt. De hamar Schrödinger varázsa alá kerültem, és megérezttem az általa közölt gondolatok mélységét. Miközben előadott, úgy tűnt, hogy a témával akkor és ott küzd meg.” (*Fizikai Szemle* 37/4 (1987) 122. old.)

Kapcsolatunk egy diákköri munka során kezdett munkakapcsolattá válni. A kozmikus sugárzás és általában minden részecskefizikai mérés során a beütésszámok jó közelítéssel Poisson-eloszlást követnek; ilyen mérések tervezésére (azaz a mérések számának és bizonyos más paramétereinek adott teljes mérési idő melletti optimalizálására) vonatkozó feladatot kaptam Jánossy professzortól, amelyet bizonyos részesetekre sikerült némi matematikai segítséggel megoldanom, általánosabb (bár még mindig nem teljesen általános) megoldását azonban csak jóval később sikerült megadnunk. Amikor a KFKI Matematikai Főosztályára, majd később Jánossy saját elméleti csoportjába kerültem, sok általa irányított munkában vettem részt. Megismertem gyors (gyakran a munkatársak számára túl gyors és nehezen követhető) gondolkodását és széles látókörét, de bizonyos területeken csőléását is. Emellett – támogatásával, de lényegében tőle függetlenül – részt vettem sok kozmikus sugárzási munkában, ame-

lyek során kapcsolatba kerültem számos külföldi munkatársával, akikkel hazatérte előtt dolgozott, és eljutottam azokba az intézetekbe, ahol tevékenykedett.

Jártam Berlinben és Potsdamban, ahol *Werner Kolbörster* irányításával első tudományos eredményei születtek, a londoni Birkbeck Kollégiumban, ahol Németországból távozva 1936-tól 38-ig dolgozott, Manchesterben, ahol ezt követően a háború alatt, majd egészen 1947-ig tevékenykedett, és ahol talán legnagyobb tudományos eredményeit érte el *George Rochesterrel* együtt a kozmikus sugárzás áthatoló záporainak vizsgálatával (ez utóbbiakról és a manchesteri kozmikus sugárzási iskola tevékenységéről Rochester professzor halála után, a *Fizikai Szemle* 52/6 (2002) számában emlékeztem meg). Jártam Dublinban is, ahol a Schrödinger és *Heitler* vezette intézet újonnan alapított kozmikus sugárzási részlegét vezettem alig 35 évesen, „senior professzor”-ként. Volt munkatársai mindenhol szívesen emlékeztek vissza a közös munkákra, és mindenhol kiemelték sokoldalú érdeklődését és tájékozottságát, valamint rendkívül invenciózus problémamegoldó készségét. Néhány éve egy Nottinghamban rendezett konferencián vettem részt, melynek társelnöke, *A.L. Hodson* visszaemlékezést tartott a régi manchesteri tanszékről, melyet a Nobel-díjas *Patrick Blackett* vezetett, és előadásában külön kiemelte Jánossy Lajos szerepét, csodálkozásának adva hangot, hogy pont róla az egyetem egyetlen épületét sem nevezték el.

Jánossy Lajos ellentmondásos személyiség volt egy ellentmondásos korban. Magyarországról gyermekkorában került Bécsbe, majd egyetemi tanulmányokra Berlinbe, ahol korai tudományos karrierje is kezdődött. A hitleri Németországból távozott a háború előtti Angliába, ahol aztán a háború idején az „ellenséges idegeneket” nem mindenki látta szívesen. Eközben édesanyja és nevelőapja, *Lukács György* a Szovjetunióban keresett menedéket. A háború után Manchesterben úgy érezte, hogy a háború alatt elért, valóban úttörő jellegű tudományos eredményeit nem értékeli érdemeinek megfelelően, és az előléptetéseknel előnyben részesítik vele szemben azokat a kollégáit, akik háborús igényekhez kapcsolódó munkákat (pl. radarfejlesztést) végeztek. Ekkor fogadta el Heitler és Schrödinger meghívását Dublinba, ahol a háború elején alapított Institute for Advanced Studies új, kozmikus sugárzási részlegének alapjait kellett leraknia. Majd 1950-ben, talán édesanyja hívását követve és az írországi bürokratikus ügyintézésből is kiábrándulva, hazatelepült, belekerülve az itthoni torzult tudományos és politikai életbe. Itthon jelentősen hozzájárult a KFKI megalapításához és a kutatás világszínvonalhoz való felzárkóztatásának beindításához, miközben nyilván sok kompromisszumot is kötnie kellett, amelyekről részleteket ma sem tudunk. Itthon vezetőként, oktatóként, politikusként és tudósként egyaránt helyt kellett állnia, és valószínűleg még ma sem vállalkozna senki arra, hogy valamennyi tevékenységéről objektív, kiegyensúlyozott összefoglaló értékelést adjon. Mindenki csak személyes tapasztalatait és élményei alapján tud róla, illetve egyéniségének és tevékenységének egy-egy oldaláról véleményt kialakítani. Számomra mindig „a fizikus” marad.